

14 . DERS

Kur'ân'a Göre

Cahil ve Cahiliyye

﴿ وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنِ يَفْتِنُوكَ عَن بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَم أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِن كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ (٤٩) أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴾

“Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet ve onların arzularına uyma. Allah’ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamalarına dikkat et. Eğer (hükümden) yüz çevirirlerse bil ki (bununla) Allah ancak, günahlarının bir kısmını onların başına belâ etmek ister. İnsanların birçoğu da zaten yoldan çıkmışlardır. Onlar hâlâ Cahiliye hükmünü mü arıyorlar? Kesin bilgiyle inanan bir topluluk için hükmü, Allah’tan daha güzel olan kimdir?”

(Maide Sûresi, 5/49, 50)

HİRA

- Kur’an tarafından kavramların inşa edilmesi ne demektir? Böyle yapılmazsa ne gibi sıkıntılar ortaya çıkar?
- Cahil ve Cahiliye kavramlarının Kur’an ve Hadis perspektifinden anlamları hakkında neler söyleyebiliriz?
- Hz. Peygamber (sas) Mekke’nin en soylu, en bilgili ve en zengin adamlarından biri olan Amr b. Hişam’a neden Ebû Cehil/Cehaletin Babası dedi?
- Hz. Peygamber’i (sas) en fazla gadaplandırılan/sinirlendiren Cahiliye hastalığı asabiyetti. Neden?
- Efendimiz’in (sas) “örtülü çıplaklar” dediği zümre hakkında neler söylenebilir?

İnsanın hayat içerisinde kullandığı kavramlar çok önemlidir. Çünkü her bir kavram, kişinin olayları ve hayatı nasıl değerlendirdiğini gösteren birer ölçü birimi ve birer mihenk taşıdır. İşin başında elindeki ya da zihin dünyasındaki ölçü birimi yanlış olan, elbette ki önüne gelen her şeyi yanlış ölçüp, biçecektir. Bunun için inanan her insan, kullandığı tüm kavramları doğru bir şekilde Kur’an’dan ve Hz. Peygamber’in (sas) beyanlarından inşa etmek zorundadır. Biz bu bahiste, Nübüvvet öncesi hayatın genel ismi olan *Cahiliye* kavramı üzerinde duracağız.

Kur'ânî bir kavram olan *Cahiliye* ve buna dâçar olan *Cahil*'in ne anlama geldiğini vahyin aynasına bakarak öğrenmeye çalışacağız.

Kur'ân "*cahil*", "*cahiliye*" ve "*cehalet*"e dair onlarca ayette çok geniş ve farklı açıklamalarda bulunur. Bizim burada bunların hepsine değinmemiz mümkün değildir. Biz sadece Kur'ân'ın **cehl** kökünden türetilen ve çeşitli kalıplarıyla yirmi dört farklı ayette geçen ifadelerin bağlamını dikkate alarak bazı tespitlerde bulunacağız.

Ama bunun öncesinde **cehl** köküne sözlüklerimizde nasıl anlamlar verildiğine bakmamız yerinde olacaktır. Sözlüklerimizde bu köke verilen genel anlam; **ilm**'in zıddı olarak, bilgisiz ve bilgiden mahrum olma şeklindedir.¹ Ama son dönem Kur'ân üzerinde yaptıkları araştırmaları ile tanınan biri batılı, biri Japon iki bilim adamı Goldziher (ö.1921) ve Toshihiko Izutsu (ö. 1993), bu kelimeyi biraz daha farklı yorumlamışlardır. Goldziher *cehl*'i **ilm**'in değil, **hilm**'in zıddı olarak yorumlarken, Izutsu ise *cehl*'in fiili tezahürünün **zulüm** olduğunu söylemektedir.² Bu açıklamaları dikkate aldığımızda **cehl**; hilmin, müsamahanın, sükûnetin ve hoş görünün zıddı, zulmün ise fiili karşılığı anlamlarına gelmektedir. Bu yorumlardan yola çıkarak Goldziher *cehalet*, **barbarlık** anlamını vermiştir.³ Büyük İslam filozofu Fârâbî (v. 339/950) meşhur kitabı **el-Medinetü'l-Fâzıla**'sında, fazilet, erdem ve selamet şehrinin zıddı olarak, **el-Medinetü'l-Cahile** yazarak, *cahiliyeyi*, erdem ve faziletin zıddı olarak gösterir.⁴

Bu anlamlara ilave olarak büyük Arap dil âlimi Rağıp el-İsfehanî'nin (v. 465/1033) yorumuna bakarsak, onun da *cahiliye* kavramına üç temel anlam verdiğini görürüz. Bunlar;

İnsanın ilimden ve bilgiden yoksun olması. Bu zaten cahilin en temel ve en bilinen manasıdır; İsfehanî de bundan dolayı bu manayı ilk sıraya yazmıştır.

Gerçek olmayan, hakikat ile alakası olmayan bir şeye gerçekmiş gibi inanmak.

Bir şeye hak ettiğinden fazla ya da az değer vermektir.⁵

Bu ön bilgiler ışığında yeniden biz ilahî kelama yönelirsek, **cehl** kökünden gelen yirmi dört kullanımın, yirmisinin farklı kalıplarda, dördünün ise doğrudan **Cahiliye** olarak geçtiğini görürüz. Bu dört kullanıma dair Kur'ân'ın bize vermek istediği mesajlara geleceğiz, ama öncesinde, *cehl* kökünden türetilen kelimeleri ele alıp, Kur'ân'ın kime *cahil* dediğine bir bakalım:

CAHİL: Bilgisiz olan, bir şey hakkında yeterli ilme ve bilgiye sahip olmayan, bir şeyin önemini gereği kadar fark edememiş olandır. Genelde cahil deyince hepimizin anladığı ilk mana budur. Çok ilginçtir, Kur'ân böyle bir cahilliği çok da kınamamakta, bilgisizlikten dolayı yapılan yanlışların Allah tarafından affedilebileceğini söylemektedir. (Nisa Sûresi, 4/17; En'am Sûresi, 6/54; Nahl Sûresi, 16/119; Hucurât Sûresi, 49/6)

¹ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, c.2 s.402-403; İbn Faris, *Mucem el-Mekayis fi'l-Lüğa*, s. 228

² Mustafa Fayda, TDV, *İslam Ansiklopedisi* ,c.7, s.18

³ Age. c.7, s.18

⁴ Fârâbî, *el-Medinetü'l-Fâzıla*, s. 157

⁵ Rağıp el-İsfehanî, *Müfredat*, s.209

- CAHİL:** Allah'ın emirlerine karşı soğuk davranan, o emirleri basite alıp gereğince önemsemeyen ve daha da kötüsü o emirlerin üzerine başka sözler söyleyendir. (Bakara Sûresi, 2/67)
- CAHİL:** Etrafında kendisine hakkı ve hakikati anlatan binlerce ayet, işaret ve mucize olmasına rağmen halen olağanüstü işler bekleyendir. (En'am Sûresi, 6/35, 111)
- CAHİL:** İyiliği emretmeyip, kötülükten alıkoymayan, insanların hatalarını bağışlamayan, müsamaha ve hoşgörü ile etrafındakilere muamele etmeyendir. (Araf Sûresi, 7/199)
- CAHİL:** Hakkında kesin bilgileri olmamasına rağmen zanna dayanarak bazı şeylerin peşine düşen ve elde ettiği eksik bilgiler üzerine hükümler bina edendir. (Hûd Sûresi, 11/46)
- CAHİL:** Şehvet ve nefsanî arzularının peşinde koşan, insanı ayartan içgüdülerinin esiri olandır. (Yusuf Sûresi, 12/33)
- CAHİL:** Emanete ihanet eden, kendisine teslim edilen her ne ise,⁶ onu koruyup gözeteyeceği yerde, umursamayıp zayi edendir. (Ahzab Sûresi, 33/72)
- CAHİL:** Allah'a ait bir alanı başka şeyler ile paylaşan, bu paylaşımı meşru göstermeye çabalayan ve başkalarının da böyle yapmaları için teşvik edendir. (Araf Sûresi, 7/138; Zümer Sûresi, 39/64)
- CAHİL:** Gönderilen elçilerin mesajlarına karşı kulak tıkayıp onları işitmeyip, anlamayan ya da anlamasına rağmen anlamak istemeyendir. (Hûd Sûresi, 11/29; Ahkâf Sûresi, 46/23)
- CAHİL:** Boş ve faydasız söz, iş ve düşüncelerin peşinde olan, nerede nasıl davranacağı belli olmayan, kendini bilmez ve kural tanımaz bir hayatın sahibi olandır. (Kasas Sûresi, 28/55)
- CAHİL:** Sosyal hayatta olan biteni tam anlamı ile kavramayan ve insanların dertlerini çözüme kavuşturmak için uğraşmayandır. (Bakara Sûresi, 2/273)
- CAHİL:** Allah'ın başkasına bahsettiği bazı güzellikleri çekemeyerek kıskanan, kendi elinde bulunan nimetlere şükür edeceği yerde, başkalarının elinde bulunanları hazmedemeyendir. (Yusuf Sûresi, 12/89)
- CAHİL:** Başkalarına dil uzatan, kendisi salih bir amel ortaya koymadığı gibi, güzel iş yapanlara engel olan ve güzelliği ortadan kaldırmak için ona-buna çelme takandır. (Furkan Sûresi, 25/63)

Görüldüğü gibi ilahî kelâmın lugâtında *cahil*, çok zengin bir anlam hazinesine sahiptir. Bu anlamları dikkate aldığımızda Efendimiz'in (sas) Mekke'nin en kültürlü ve soy itibarı ile en asil insanlarından biri olan Amr b. Hişam'a neden *Ebû Cehil/Cehaletin babası* dediğini daha iyi anlıyoruz.

Kur'an'ın ilk muhatabı olan Efendimiz (sas) nasıl ki, cahilin anlamını çok iyi kavradıysa; cehaleti de çok iyi kavramış, onu belli bir zaman veya mekânda ortaya çıkan bir düşünce olarak değil, *bir zihniyet ve hayat tarzı* olarak anlamış ve ümmetine de böyle anlamları için çeşitli uyarılarda bulunmuştur. Mesela, Efendimiz (sas): ***“Asaletle/soyla övünmek,***

⁶ Burada geçen “emanet” kavramını çok geniş ele almalı; Ahzab 72'de ifadesini bulan, kulluk, akıl ve iradeyi de oluşturulacak listenin en başına yazmalıdır.

başkalarının soyuna dil uzatmak, yıldızları vesile edinerek yağmur beklemek ve ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak” gibi kötü adetleri Cahiliye döneminden kalma ve terk edilmesi gereken davranışlar olarak belirtmiştir.⁷

Peygamberimiz’in (sas) bu Cahiliye adetlerinden en fazla asabiyete karşı hassas olduğu da bir gerçektir. Bu manada Sahâbe’de en küçük bir iz görse, çok sert ifadelerle uyarır, böyle bir övünmenin İslam’la alakası olmadığını beyan ederdi. O’nun (sas): **“Cahiliye davasıyla hak iddia eden bizden değildir!”**⁸ sözü, Ensar ile Muhacir arasında çıkan bir tartışmada tarafların birbirlerine karşı üstünlük noktasındaki sözlerine karşı: **“Şu Cahiliye çağrısını bırakınız! O ne kötü bir şeydir.”**⁹ demesi, çok sevdiği Hz. Ebû Zer’in, kızgınlıkla Hz. Bilal’i renginden dolayı kınamasına: **“Onu annesinin renginden dolayı mı ayıptıyorsun? Demek ki sen hâlâ Cahiliye ahlakını üzerinden atamamışsın!”**¹⁰ diye, uyarması bu hassasiyetin bir işaretidir.

Efendimiz’in (sas) ümmetine yaptığı bu uyarılarının temelini oluşturan Kur’ân ayetlerine baktığımız zaman; Kur’ân’ın dört yerde cahiliye olarak kullandığı ayetlerde, cahiliye düşüncesinin en temel özelliklerinin neler olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bu özellikler şunlardır:

1. ZANNE’L-CAHİLİYYE/CAHİLİYE ZANNI

Kur’ân bu ifadeyi Âl-i İmran Sûresi’nin 154. ayetinde kullanır.¹¹ Bu ayet Uhud Gazvesi sonrası nazil olan ayetlerdendir. Uhud’da İslam askerleri çözülp, kısmî bir mağlubiyet yaşanınca, kalplerine daha iman tam oturmamış bazıları Allah (c.c.) ve Resulü (sas) hakkında aynen İslam öncesi dönemde olduğu gibi su-i zanlarda bulunmaya başladılar. Mesela dediler ki; “Eğer Peygamber (sas) bizi dinleseydi; Uhud’a gelmeyip, şehir savunması yapsaydı, bu işler başımıza gelmezdi. Bize ne bu mağlubiyetten, biz gider Mekkeli dostlarımızdan eman isteriz. Bu nasıl bir Peygamber ki, o içimizde olmasına rağmen bize mağlubiyet dokundu. Allah bizimle beraber olsaydı bu iş başımıza gelmezdi; demek ki Allah, elçisini desteklemiyor ve Muhammed hak bir elçi değil...”¹²

Kur’ân kesin bir bilgiye dayanmayan, kişisel tahmin ve öngörülerini aşmayan (zann), olayların hikmet ve inceliğine bakmadan sadece sonuçları ile ilgilenen bir zihniyeti **“cahiliye zihniyeti”** olarak, bu zihniyetin yanlış düşüncelerini ise **“Cahiliye zannı”** olarak isimlendiriyordu.

2. HÜKME’L-CAHİLİYYE/CAHİLİYE HÜKMÜ:

⁷ Müslim, *Cenâ’iz*, 29

⁸ Buhari, *Cenaiz*, 39

⁹ Buhari, *Menâkıb*, 8

¹⁰ Buhari, *İman*, 22

¹¹ “Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir gurup da, Allah’a karşı haksız yere cahiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, ‘Bu işten bize ne!’ diyorlardı. De ki: İş (zafer, yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah’a aittir. Onlar, sana açıklamadıklarını içlerinde gizliyorlar. ‘Bu işten bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik’ diyorlar. Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir.” *Âl-i İmran Sûresi*, 3/154

¹² Beyhakî, *Delâil*, c. 3, s. 216, 217; İbn Kesir, *el-Bidaye*, c. 4, s. 48; Vakıdî, *Kitabü’l-Meğâzî*, c.1, s. 317

Kur’ân bu ifadeyi Maide Sûresi 50.ayette kullanır. Ayet şöyle söylemektedir: **“Onlar hâlâ Cahiliye hükmünü mü arıyorlar? Kesin bilgiyle inanan bir topluluk için hükmü, Allah’tan daha güzel olan kimdir?** Tefsir kitaplarımızda bu ayetin sebab-i nüzûlü olarak çeşitli olaylar rivayet edilmektedir.¹³ Bu olaylar bir yana, burada ayetin mesajı oldukça açıktır. Ayet aklını kullanan ve meselelerin dışına takılmayıp, özünü kavrayan iman ehlinde, Allah’tan başka hiçbir hükmü kabul etmemelerini ve görünüşte menfaatlerine aykırı olsa da, bu hükme razı olup, başka hükümleri istememelerini emretmektedir. Eğer bir meselede Allah’ın hükmü apaçık ortadayken çeşitli mülahazalarla başka hükümleri isteyen varsa, o Cahiliye zihniyetine esir olup, Cahiliye hükmünü istemiştir.

3. TEBERRUCE’L-CAHİLİYYE/CAHİLİYE TAŞKINLIĞI

Kur’ân bu ifadeyi Ahzab Sûresi’nin 33. ayetinde kullanır. İlahî kelam bu ayette müminlerin anneleri olan Peygamber (sas) hanımlarına seslenir ve onların şahsında tüm hanımları uyararak der ki: **“Evlerinizde oturun ve Cahiliye günlerinde olduğu gibi açılıp, saçılmayın.”** Bu ayeti bir de Muhammed Esed’in yorumu ile okuyalım: **“Evlerinizde sessizce oturun ve eski Cahiliye günlerindeki gibi cazibenizi sergilemeyin.”**¹⁴ Esed, çok güzel bir yorum ile **teberrüc** ifadesini cazibenin etrafa saçılması olarak yorumlamaktadır. Bu yorumu dikkate alarak diyebiliriz ki; “Cahiliye mantığı meşru ve helal dairede güzel olan kadın ve erkeğin birbirine cazibedar kılınma özelliğini, teşhirciliğe dönüştürerek toplumu ifsat eden bir araç haline getirmiştir.”

İşte İslam bu mantığı ortadan kaldırmak ve kadının kendine has özelliklerinin, özellikle kişiliğinin/ şahsiyetinin önüne geçmemesi için örtünme emrini vermiştir. Dolayısı ile tesettürün en önemli hikmeti, Müslüman hanımın kişiliğinin muhafazasıdır. Hal böyle olunca, ancak kişiliğinin muhafaza edildiği bir örtünme şekli İslam’a göre tesettür olarak kabul edilir. Yoksa sadece başa bağlanan bir örtü ile tesettür emri yerine getiril(e)mektedir. Bunun içindir ki ne yazık ki; *nice başörtülü hanımlar vardır ki, aslında tesettürsüzdür. Zaten, Efendimiz (sas) bunlar için, “örtülü çıplaklar”*¹⁵ ifadesini kullanmıyor mu?

4. HAMİYYETE’L-CAHİLİYYE/CAHİLİYE TAASSUBU

Kur’ân bu ifadeyi de Fetih Sûresi’nin 26. ayetinde kullanır. Ayet şöyle demektedir: **“O zaman hakikati inkâr edenler taassubu, Cahiliye taassubunu kalplerine yerleştirmişlerdi. Allah o inkârcıların bu taassuplarına karşı iman edenlerin yüreklerine sükûneti ve güveni indirdi. Onlara takvayı aşıladı.”** Bu ayetin sebab-i nüzûlü olarak Hicretin 6. yılında tek amaçları umre yapmak olan Müslümanların *Hudeybiye* kuyularının başında bekletilip, sırf içlerinde taşıdıkları Cahiliye taassubundan dolayı Mekkelilerin, bu umrecileri Kâbe’ye sokmak istememeleri olarak gösterilir.¹⁶ Cahiliye zihniyetinin kendisine tabi olanlara doğru-

¹³ İbnü’l-Cevzi, *Zâdu’l-Mesîr*, c.2, s. 376; Razî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, c.12, s.376; Bedrettin Çetiner, *Fâtiha’dan Nâs’a Esbâb-ı Nüzûl*, c.1, s.317

¹⁴ Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı*, s.858

¹⁵ **“Ateş ehlinde iki sınıf vardır, henüz onları görmedim: Yanlarında sığır kuyruğu gibi bir şeyler taşıyıp onu insanlara vuran insanlar; giyinmiş/örtülü, çıplak kadınlar ki bunlar Allah’a taatten dışarı çıkmışlardır. Bunlar ,başkalarını da baştan çıkarırlar. Başları deve hörgücü gibidir. Bu kadınlar cennete girmek şöyle dursun, kokusunu dahi almazlar. Hâlbuki onun kokusu şu şu kadar uzak mesafeden duyulur** «Müslim ,Cennet, 53

¹⁶ Vahidi, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s.216

yanlış ayrımı yaptırmadan nasıl taassup kazandırttığının bir göstergesi olması açısından bu ayetin mesajı oldukça önemlidir.

İşte Kur'ân **bir hayat tarzı ve dünya görüşü** olarak algıladığı Cahiliye zihniyetini daha iyi anlamamız için, onun dört temel hususiyetini bize böyle açıklamaktadır. Kesin bilgiye dayanmayan veriler üzerine bina edilen yargıları **zan**, Allah'tan başka idareyi/iradeyi kabul etmeyi **cahiliye hükmü**, cazibenin yersiz sergilenmesini **taşkınlık**, hak batıl ayrımı yapmadan sırf menfaatine uygun olduğu için yapılan her davranışı ise **taassup** olarak nitelemektedir.

Bu dört hususiyete hayatında yer veren ise isterse 21. asrın içerisinde yaşıyor olsun, aslında Mekke'nin İslam öncesi karanlık çağının bir mensubu olarak **Cahiliye** zihniyeti taşıdığı için, dolayısı ile **cahil** olduğunun farkında olmalıdır.

DÂRÜ'L-ERKÂM

- Kur'an "Allah'ın emirlerine karşı soğuk davranan, o emirleri basite alıp gereğince önemsemeyene" cahil diyor. (Bakara Sûresi, 2/67) Bu tarif üzerine neler söylenebilir?
- Kur'an, "Cahillerden yüz çevir!" diyor. (Araf Sûresi, 7/199; Kasas Sûresi, 28/55) Bu nasıl yapılmalı?
- Kur'an, cehaletin en büyük hastalıklarından biri olarak hasedi nazarlara verir. (Yusuf Sûresi, 12/89) Neden?
- Efendimiz (sas) Cahiliye hayatını, sadece belli bir zaman ve mekânda değerlendirilmesi gereken bir düşünce olarak değil, bir zihniyet ve hayat tarzı olarak anlaşılmasını istemiştir. Neden?
- Efendimiz (sas): "Cahiliye davasıyla hak iddia eden bizden değildir!" dedi? Bu hadis nasıl anlaşılmalı ve nasıl verdiği mesajlar hayata taşınmalı?

SUFFA

- OLAYLARA HİKMET ÇERÇEVESİNDEN BAK KI, CAHİLİYE ZANNINA BULAŞMAYASIN.
 - ALLAH'IN HÜKÜMLERİNE HER ŞART VE DURUMDA TESLİM OL KI, CAHİLİYE HÜKÜMLERİNİ ARAMAYASIN.
 - ALLAH'IN KOYDUĞU SINIRLARA RİAYET ET KI, CAHİLİYE TAŞKINLIĞINA KAPI AÇMAYASIN.
 - HER TÜRLÜ KİN VE NEFRETTE KENDİNİ UZAK TUT KI, CAHİLİYE TAASSUBUNA SAPLANMAYASIN.
 - CAHİLİYEYİ BİR HAYAT TARZI VE DÜNYA GÖRÜŞÜ OLARAK ANLA KI, HER DAİM KENDİNİ ONDAN UZAK TUTASIN.
-